

Leerlingbemiddeling in het onderwijs slaat aan, maar met moeite

Peer mediation of leerlingbemiddeling is in Nederland een bekend begrip geworden gedurende de afgelopen decennia en is intussen ingeburgerd in vele vormen van onderwijs: basisonderwijs, speciaal onderwijs, voorgezet onderwijs, beroepsonderwijs en in een enkel geval in het hoger onderwijs. Na een enthousiast onthaal door het onderwijsveld begin twintigste eeuw, lijkt de belangstelling nu enigszins tanende en lijkt peer mediation in het onderwijs moeilijk te beklijven. Maar er zijn ook enkele succesverhalen. Wat kunnen we daarvan leren?

Door Leo Pauw

Peer mediation in het onderwijs heeft al een lange geschiedenis, met name in de Verenigde Staten.

Geïnspireerd door deze Amerikaanse initiatieven is het vanaf de tachtiger jaren ook ingevoerd op scholen in veel andere landen, zoals Noord-Ierland, Nieuw-Zeeland, Canada en Australië, en later ook in onder andere Groot-Brittannië, Noorwegen, Zuid-Afrika, Brazilië en Nigeria. De eerste initiatieven in Nederland rondom onderwijs in conflictoplossing en leerlingbemiddeling vonden aan het eind van de jaren negentig plaats. Het Schooladviescentrum in Utrecht organiseerde in 1998 een studiebezoek aan het Resolving Conflicts Creatively Program in New York. En daarna startte de eerste Nederlandse variant: De Vreedzame School, een programma voor conflictoplossing en mediation voor de basisschool. Ook in het voortgezet onderwijs startten in die tijd de eerste initiatieven via de Stichting de Meeuw in Rotterdam en de GGD. Inmiddels is het aantal aanbieders flink gegroeid. Precieze cijfers zijn er niet, maar naar schatting is anno 2016 op ongeveer elfhonderd basisscholen leerlingbemiddeling ingevoerd. Het grootste deel van die scholen maakt gebruik van het programma De Vreedzame School. Daarbij zijn ook enkele tientallen scholen voor speciaal basisonderwijs en voor speciaal onderwijs (zmok- en zmlk-scholen).

In het voortgezet onderwijs maken ruim honderd scholen gebruik van de methode, in het middelbaar en hoger beroepsonderwijs slechts enkele en van één hogeschool is bekend dat er studentbemiddelaars zijn. Bij universiteiten zijn pogingen gedaan, vooralsnog zonder succes.

Varianten van peer mediation

Er is geen standaardprogramma voor leerlingbemiddeling. De meest populaire modellen zijn de volgende drie:

- **de leerlingvariant** – een groep leerlingen wordt getraind tot bemiddelaar samen met een of twee docenten, die coördinator worden;

- **de docentvariant** – waarbij alle docenten training in mediation krijgen en alle leerlingen les in conflictoplossing, waarna aparte leerlingbemiddelaars worden opgeleid die kunnen bemiddelen in de conflicten waar jongeren zelf niet uit komen;
- **de schoolvariant** – waarbij sprake is van een langdurig, schoolbreed en systematisch implementatietraject, en inbedding van leerlingbemiddeling past in een bredere doelstelling: die van sociale competentie en burgerschapsvorming, middels een lesprogramma voor alle leerlingen waarin conflictoplossing en bemiddeling zijn opgenomen, en training van leerkrachten in het toepassen en voorleven van de principes.¹

Uit beperkt eigen onderzoek blijkt dat bij met name de eerste twee varianten de continuïteit en borging gevaar lopen. Veel van de ingevoerde trajecten zijn inmiddels weer verdwenen of op een laag pitje komen te staan.² Ook uit internationaal onderzoek blijkt de beperkte houdbaarheid van die varianten.

Onderzoek naar werkzaamheid

In Nederland is nog geen effectonderzoek gedaan naar programma's voor conflictoplossing of leerlingbemiddeling, maar in het buitenland wel. Burrell et al. voerden een kwantitatieve meta-analyse uit op 43 onderzoeken naar programma's voor peer mediation die zijn gepubliceerd tussen 1985 en 2003.³ Hieruit kwam naar voren dat dergelijke programma's leiden tot betere kennis over conflicten bij de leerlingen, toegenomen vaardigheden om met conflicten om te gaan, een verbetering van de sfeer op school en een afname van negatief gedrag en disciplinaire maatregelen. Jones en Kmita concludeerden na een meta-analyse dat dergelijke programma's het school- en klasklimaat positief beïnvloeden, met name in het basisonderwijs én als er sprake was van institutionalisering. Het programma is dan opgenomen in het curriculum van de

school, het is onderdeel van de dagelijkse gang van zaken en er is continuïteit in scholing van leerlingen en leerkrachten.⁴ Ook Bickmore constateert op basis van onderzoek onder 28 *'inner city'* basisscholen in Cleveland dat hoe langer en hoe breder een programma in de school wordt geïmplementeerd hoe groter de kans op succes is.⁵ Van belang naast het aanleren van vaardigheden bleek het bieden van voldoende gelegenheid tot oefenen van vaardigheden in de klas en op school, en het langdurig volhouden van de interventie.

Wijkagent in een 'vreedzame' wijk

Dwight van de Vijver is al een aantal jaren wijkagent in de Utrechtse wijk Kanaleneiland. Om de jeugdproblematiek te verminderen moet er volgens Dwight geïnvesteerd worden in het verminderen van de nieuwe aanwas in jeugdgroepen. 'Kinderen brengen een groot deel van hun tijd door op school; dat is de plek waar de politie hen kan bereiken. Van mijn leidinggevende kreeg ik gelukkig de ruimte om naar de scholen toe te gaan. De scholen werkten direct mee. Wat ook fijn was is dat ook de andere wijkagenten in Kanaleneiland Noord enthousiast waren.' Het programma van De Vreedzame School en De Vreedzame Wijk sloten naadloos aan bij de doelen die hij wilde bereiken. 'Laatst liep ik mijn rondje door de wijk en waren er wat kinderen aan het voetballen. Er ontstond een vechtpartijtje. Ik vroeg aan de kinderen waar ze op school zaten. Dat bleek een Vreedzame School te zijn. 'Zijn hier dan ook mediators aanwezig?', vroeg ik vervolgens. Dat was inderdaad het geval. Ik zei dat ik over tien minuten terug zou komen, en dat ik verwachtte dat het conflict dan zou zijn opgelost. Toen ik terugkwam werd er weer vreedzaam gevoetbald. Dat is precies de kracht van de Vreedzame methodiek: verantwoordelijkheid nemen voor je eigen conflicten.'

Zoals gezegd, in Nederland is nog geen groot gericht effectonderzoek gedaan naar programma's voor leerlingbemiddeling. Maar er zijn wel enkele kleinere onderzoeken geweest. Er is er een literatuuronderzoek gedaan, aangevuld met interviews, dat als conclusie heeft dat de Nederlandse gebruikers positief zijn over de methode.⁶ Er is een onderzoek gedaan op negen Groningse VO-scholen, dat laat zien dat het in de beleving van de begeleiders werkt, dat het een middel is om conflicten snel en adequaat op te lossen, dat pestgedrag zichtbaar is afgenomen, dat het bijdraagt aan een prettiger sfeer op school, en dat de veiligheid op school toeneemt.⁷ Ook evaluatieonderzoek naar De Vreedzame School geeft aan dat er indicaties zijn voor effectiviteit.⁸ Er is volgens leerkrachten en directies van de deelnemende scholen sprake van een aantoonbaar verschil in het schoolklimaat en het gedrag van leerlingen voor en na de invoering van De Vreedzame School. Leerkrachten rapporteren een afname van het aantal conflicten sinds de invoering van het programma en geven aan dat het programma effect heeft op

het gedrag van leerlingen: ze zijn rustiger en verantwoordelijker, en respectvoller naar elkaar, houden zich beter aan afspraken, hebben minder conflicten, verwoorden zaken beter en laten zich beter aanspreken door leerkrachten van jongere groepen. Dit heeft als bijkomend resultaat een beter klimaat om les te kunnen geven. Op basis van deze drie onderzoeken kan wel worden gesteld dat het aanleren van conflictoplossing positieve gevolgen heeft voor het gedrag van leerlingen. Maar er blijken wel voorwaarden te zijn voor een dergelijk optredend en blijvend effect.

Voorwaarden voor succes

De belangrijkste voorwaarden waaraan programma's zouden moeten voldoen zijn:

- **zorg voor inbedding in de cultuur** – Leerlingbemiddeling moet ingebed zijn in een schoolcultuur waarin participatie van leerlingen gewoon is en waarin leerkrachten vertrouwen hebben in de kracht van kinderen en niet altijd de spil willen zijn om wie alles draait. Als leerlingbemiddeling ingezet wordt als een geïsoleerd project, dat niet is opgenomen in de gewone, dagelijkse manier van omgaan met elkaar in de school, is het risico op mislukking groot.
- **een schoolbrede aanpak** – Afgaande op onderzoeksresultaten lijkt de keuze voor een schoolbrede aanpak, de schoolvariant, de voorkeur te verdienen. Van belang is een langdurige en brede invoering in de school, opname in het curriculum van de school en in de dagelijkse gang van zaken, en vooral voldoende gelegenheid tot oefenen van vaardigheden in de klas en op school (de school als een oefenplaats).
- **een stimulerende rol van de schoolleiding** – Van cruciaal belang lijkt te zijn dat de schoolleiding zich ervan bewust is dat invoering een meerjarig traject is en ervoor zorgt dat er faciliteiten (geld, tijd, ondersteuning) beschikbaar zijn. Na de fase van de invoering is er blijvend aandacht en investering nodig, in de vorm van taakuren voor de projectleider en/of coördinator.
- **draagvlak onder docenten** – Bij onvoldoende betrokkenheid van alle leraren is het risico groot dat leerlingbemiddeling na een enthousiaste start inzakt na korte of langere tijd. Leraren dienen model te staan, de vaardigheden en attitude voor te leven, én leerlingen te verwijzen naar de bemiddelaars als er sprake is van een conflict. Bij onvoldoende betrokkenheid van alle leraren blijven de verwijzingen van conflicten naar de bemiddelaars steken.
- **betrek de omgeving, familie en gemeenschap als partner** – Nieuw verworven kennis, vaardigheden en attitudes beklijven beter als die door de verschillende omgevingen waarin kinderen of jongeren zich begeven (docenten, leeftijdgenoten, ouders en andere 'opvoeders' in hun leefwereld), worden ondersteund.⁹ Ervaringen opgedaan in

de klas of op school zouden makkelijk weer kunnen worden 'afgebroken' door ervaringen in andere contexten, zoals de thuissituatie, waardoor transfer uitblijft.

- **de rol van de overheid** – Een school maakt deel uit van een onderwijskundig systeem dat bestaat uit meerdere niveaus, zoals schoolleiding, leerkrachten, schoolbestuur, schoolbegeleiders, onderzoekers en lokale en landelijke overheid. Wil een vernieuwing slagen dan zullen alle betrokken niveaus zich moeten inspannen voor en committeren aan die vernieuwing. Veel succesvolle projecten zijn gestart in steden waarbij de lokale overheid heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van de programma's. De Vreedzame School in Utrecht is daarvan het meest duidelijke voorbeeld. De steun van de gemeente voor het ontwikkelen van het programma heeft zeer duidelijk bijgedragen aan de grondige aanpak. Intussen wordt het programma op zo'n tachtig procent van alle basisscholen in de stad Utrecht gebruikt. De principes van De Vreedzame School zijn verbreed naar De Vreedzame Wijk, waarmee een samenhangend pedagogisch beleid in de stad is ontwikkeld.

Naar een breder perspectief voor leerlingbemiddeling

Leerlingbemiddeling is een veelbelovende interventie in het onderwijs. Werkzame principes zijn onder andere het benutten van de positieve kracht van leeftijdgenoten, actieve participatie van de leerlingen, de school inrichten als een levensechte, betekenisvolle oefenplaats, en het creëren van sociale verbondenheid, waardoor de school een leefgemeenschap wordt. Deze principes zijn niet louter verbonden aan leerlingbemiddeling, maar kunnen op meer manieren gestalte krijgen. Het zou de effectiviteit van dergelijke programma's versterken als er aansluiting gezocht zou worden bij een bredere invalshoek. En die kans is er, gezien een aantal andere ontwikkelingen in onze samenleving, met name als het gaat om het benutten van 'eigen kracht' en die van de directe omgeving van kinderen in opvoeding en jeugdbeleid:

- **Pesten** – De nadruk op de rol van de sociale omgeving zien we ook terug in de benadering van pestproblematiek. Het Nederlands Jeugdinstituut (Nji) concludeerde op basis van het onderzoek naar de effectiviteit van antipestprogramma's dat er – hoewel er nog weinig goed onderzoek is gedaan, en de resultaten elkaar soms tegenspreken – er toch een paar voorzichtige bevindingen boven komen drijven. Wat niet werkt zijn interventies gericht op het individu: het vergroten van sociale vaardigheden, of het versterken van het zelfvertrouwen van het slachtoffer. Het lijkt er op dat zulke interventies juist negatieve effecten kunnen hebben.¹⁰ Een belangrijk werkzaam mechanisme lijkt te zijn de ondersteuning door leeftijdgenoten: het betrekken van leerlingen bij het bestrijden van pesten, zoals bij leerlingbemiddeling het geval is.

- **Herstelrecht** – Passend bij de hiervoor beschreven ontwikkeling zijn aanpakken van problemen rondom jeugd en opvoeding die uitgaan van het benutten van de eigen kracht van de betrokken partijen. Een voorbeeld daarvan is herstelrecht. Bij herstelrecht (afgeleid van het begrip *restorative justice*) wordt getracht de diverse betrokken partijen in een conflict direct en actief te betrekken bij het (bemiddelings)proces. Dan gaat het niet alleen om herstel van de (materiële of emotionele) schade, maar vooral ook om het herstel van de relatie. Naast de dader en het slachtoffer worden bij voorkeur ook anderen (familieleden, vrienden, andere betrokken leden uit de samenleving) bij het proces betrokken.
- **Burgerschapsvorming in het onderwijs** – Er wordt ook nadrukkelijk naar de school gekeken als het gaat om het bevorderen van actief burgerschap. Als gevolg van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen, zoals het verdwijnen van de traditionele gezagsverhoudingen in het gezin, de individualisering, de secularisatie, de toenemende openheid van het gezin, de komst van migranten, en de terugtrekkende overheid, wordt de school het afgelopen decennium weer een rol toegedicht in het terugdringen van het verlies van sociale samenhang in de samenleving. Sinds 2006 zijn scholen verplicht om in hun onderwijs aandacht te besteden aan actief burgerschap en sociale integratie. In het toezichtskader van de Inspectie ten aanzien van burgerschapsvorming noemt de zij als belangrijke indicator 'de school als oefenplaats voor leerlingparticipatie'. *Peer mediation* kan een fraaie invulling zijn hiervoor.

De Vreedzame Wijk

Het is al eerder gezegd: De Vreedzame School is een succesvol programma (voor sociale competentie en burgerschapsvorming) dat door veel scholen wordt omarmd. Peer mediation en conflicthantering zijn onderdeel van dit programma. Door leerlingen medeverantwoordelijk te maken voor de gemeenschap, door ze een stem te geven en ze mee te laten denken, maken zij zich allerlei competenties eigen. Ze leren een mening te formuleren, die te onderbouwen met argumenten, zich te verplaatsen in standpunten van een ander, rekening te houden met de minderheid, open te staan voor verschillen tussen mensen en zich verantwoordelijk op te stellen ten aanzien van de gemeenschap. Door de klas en de school tot een 'democratische oefenplaats' te maken, ervaren leerlingen al doende wat een democratische manier van leven is.

Burgerschapsvorming vindt echter niet alleen op school plaats, maar in alle contexten waarin kinderen en jongeren zich begeven. Vandaar dat er sinds enige jaren wordt gewerkt aan de ontwikkeling en invoering van een pedagogische aanpak op wijkniveau: De Vreedzame Wijk. Met de aanpak van De

Vreedzame Wijk wordt geprobeerd in een wijk een coherent pedagogisch kader te creëren. Alle betreffende organisaties die met kinderen en jongeren werken (wijkwelzijnsorganisatie, bibliotheek, speeltuinen, stadsboerderijen, sportverenigingen, kinderopvang, politie, etc.), worden geïnformeerd over en getraind in de principes en uitgangspunten van De Vreedzame School, zoals mediation door kinderen.

Sociaal makelaar in de wijk

Bernadette Henraat is sociaal makelaar in de Utrechtse wijk Kanaleneiland, via DOENJA Dienstverlening.

Wat is jouw rol als vreedzame wijkcoördinator bij de mediators op de basisschool?

Als wijkcoördinator leid ik de schoolmediators op tot wijkmediators. Tijdens de training leren ze hoe ze mediation-vaardigheden ook op straat kunnen toepassen. De kinderen lopen hiervoor ook stage op de speeltuin om te oefenen, ik begeleid ze hierbij. Ik daag ze uit om ook op straat hun mediationvaardigheden in te zetten. Binnen de school worden ze door leerkrachten begeleid.

Waarom is peer mediation op de basisschool belangrijk voor jou?

De kracht van peer mediation is dat kinderen op hun eigen niveau een conflict benaderen. Wij volwassenen zien vaak meer beren op de weg als het gaat om conflicten. Ook kunnen kinderen zich meer inleven in de belevingswereld van een ander kind, waardoor ze elkaar goed kunnen ondersteunen bij het oplossen.

Wij volwassenen zijn al snel geneigd om te bepalen wat de oplossing is. Daarnaast hebben leeftijdsgenoten een grote invloed op elkaar, en kunnen peer mediators dus ook een positieve invloed hebben op andere kinderen.

Om nog meer greep te krijgen op de publieke ruimte, en dus om een veiliger en positiever sociaal klimaat op straat in de wijk te krijgen, is de afgelopen periode in Utrecht ook geëxperimenteerd met de combinatie van de aanpak van De Vreedzame Wijk met het project Veilige Publieke Taak. Van daaruit is het zogenaamde Utrechts wijkmediatiemodel ontstaan, waarbij conflicthantering als bron voor sociale cohesie kan worden gebruikt. Hierbij wordt gestreefd naar een doorgaande lijn van leerlingmediators tot en met de rechtspraak om conflicten op te lossen met behulp van mediation en herstelbemiddeling vanuit de overtuiging dat partijen in een buurt of wijk na het conflict weer samen verder moeten kunnen. Beginnend bij de leerlingbemiddelaar (mediator) op de basisschool, worden conflicten of incidenten die zich in de wijk voordoen waar maar mogelijk opgelost met behulp van bemiddeling (of mediation). Zo zijn er wijkbemiddelaars opgeleid (de oudste leerlingbemiddelaars van de scholen),

jongerenbemiddelaars (via school of het jongerenwerk), vader- en moederbemiddelaars (ouders van leerlingbemiddelaars), vrijwillige volwassen bemiddelaars vanuit allerlei wijkorganisaties, de reeds bestaande buurtbemiddelaars, en zo, via de wijkagenten, professionele NMI-bemiddelaars en verder, tot en met mediation in strafzaken.¹¹

Democratisch burgers

En op nog meer plekken in de samenleving is een beweging ontstaan waarbij mensen eigenaarschap verwerven over hun (sociale) omgeving. Actieve betrokkenheid van burgers die zeggenschap opeisen. Leerlingbemiddeling past in deze trend. Zo wordt leerlingbemiddeling niet een geïsoleerd programma in een school, maar een uitdrukkingsvorm van een gedachte, een attitude, van een cultuur van omgang met elkaar.

Door verbinding te zoeken met deze ontwikkelingen kan het bereik en het effect van programma's voor leerlingbemiddeling veel groter worden. In de school zal de verbinding met burgerschapsvorming en vormen van herstelrecht (herstelgericht werken) gelegd kunnen worden. Maar tevens lijkt het van belang om de verbinding te leggen met ontwikkelingen om de school heen, zoals in het voorbeeld van het Utrechts wijkmediatiemodel. Op die manier bestaat de kans dat veel meer scholen met een programma voor leerlingbemiddeling gaan werken. Niet omdat het nu zo belangrijk is dat er leerlingbemiddelaars rondlopen in de school, maar omdat scholen zich dan ontwikkeld hebben tot een gemeenschap waarin kinderen zich gehoord en gezien voelen, een stem krijgen, en waarin kinderen leren wat het betekent om een 'democratisch burger' te zijn: openstaan voor en het kunnen overbruggen van verschillen tussen mensen, een bijdrage leveren aan het algemeen belang, en actief verantwoordelijk willen zijn voor de gemeenschap waarin ze leven.

Noten

- 1 Zie voor meer informatie over de verschillende varianten, hoe die zich ontwikkeld hebben en hun werkzaamheid: C. van Eldik Thieme & L. Pauw, *Leerlingbemiddeling. De kracht van leeftijdsgenoten*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2014.
- 2 Van Eldik Thieme & Pauw, 2014.
- 3 N.A. Burrell, C.S. Zirbel & M. Allen, 'Evaluating Peer Mediation Outcomes in Educational Settings: A Meta Analytic Review', *Conflict Resolution Quarterly* 2003, 1, p. 7-26.
- 4 T.S. Jones & D. Kmita, *Does it work? The case for Conflict Resolution Education in our Nation's Schools*, Washington DC: CREnet 2000.
- 5 K. Bickmore, 'Good training is Not Enough: Research on Peer Mediation Program Implementation', *Social Alternatives* 2002, nr. 1, p. 33-38.
- 6 B. Dekker & P. Krooneman, *Leerlingbemiddeling in het basis- en voortgezet onderwijs*, Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek 2008.
- 7 M. de Peuter, *Peer mediation in de dagelijkse praktijk*, Groningen: Halt 2004.
- 8 L.M.J. Pauw, *Onderwijs en Burgerschap, wat vermag de basisschool? Onderzoek naar De Vreedzame School* (diss. Utrecht), Utrecht: Universiteit Utrecht 2013.
- 9 M.W. Berkowitz & M.C. Bier, 'Character education: A study of effective character education programs shows that full parent involvement is a must', *Educational Leadership* 2005, nr. 1, p. 64-70, en K.R. Wentzel, 'Are effective teachers like good

parents? Teaching styles and student adjustment in early adolescence', *Child Development*, 2002, nr. 1, p. 287-301.

- 10 K. van Rooijen-Mutsaers et al., *Wat werkt tegen pesten?* Nederlands Jeugdinstituut 2015, te downloaden via www.nji.nl/nl/Watwerkt_Pesten.pdf.
- 11 Zie ook J. Dierx & A. van Hoek, *Mediation in strafzaken. De praktische toepassing van restorative justice en herstelrecht*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2012, en J. Dierx & C. Verhoeff, 'Het Utrechts mediatiemodel: opvang voor basisconflicten op wijkniveau', *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2013, nr. 3, p. 46-65.

Over de auteur

Leo Pauw is mededirecteur en oprichter van Stichting Vreedzaam en in 2013 gepromoveerd op de relatie tussen onderwijs en burgerschapsvorming.